

**WEBERYEN BİR YAKLAŞIMLA 16-18.YY İNGİLTERE'Sİ ÖZELİNDE ENDÜSTRİ
KAPİTALİZMİ'NE GEÇİŞ SÜRECİNİN İNCELENMESİ¹**

*EXAMINATION OF THE TRANSITION PERIOD OF THE INDUSTRIAL CAPITALISM IN
THE 16-18th CENTURY ENGLAND WITH A WEBERIAN APPROACH*

Dr. Onur DÜNDAR

onurdndr@gmail.com, İstanbul/Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, 16-18. Yy'da İngiltere'de dünyevi asketizm ve dünyevi aseptizm kavramları açısından Endüstri Kapitalizmi 'ne geçişi sorgulamayı amaçlamaktadır.

Bu çalışmada, kazanabildiğin kadar kazan buyruğunu yerine getirmek için dünyevi asketiklerin sahip olduğu zihniyet, kapitalizmin ortaya çıkmasına verimli bir temel oluşturduğu için prütanist çağrı (çalışma çağrısı) kavramı ve kapitalist ruh arasında güçlü bir ilişki kurulacaktır.

Dünyevi asketizmin kurumları olarak prüten mezheplerin altı çizilecektir. Bu doğrultuda bu çalışmanın sentez aşaması olan Smithian Devrim, manastır yaşamının toplumsallaşması olarak gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Kapitalizm, Prütanist Çalışma Çağrısı, Manastırcılık

ABSTRACT

This study aims to investigate the transition to industrial capitalism in terms of asceticism-wordly asceticism in the case of England in 16-18th century.

In this study will be set a strong relation between the concept of prutanist calling and the birth of capitalism. Because of the mind of wordly ascetics would constitute fertile ground for injunction which bade them at the dawn capitalism.

Prutan orders will be highlighted as institutions of wordly asceticism. Monasteries will be defined as practise areas of wordly asceticism. In this direction; Smithian Revolution, the synthesis stage of this study, will be shown as the socialization of the monastic life.

Keywords: Industrial Capitalism, Prutanist Calling, Monastism.

1. GİRİŞ

Başlıkta da işaret edildiği üzere; bu çalışmada weberyen bir yaklaşımın tercih edilmesinin sebebi Feodalizm'den Kapitalizm'e geçiş sürecinin din sosyolojisinin farkındalığıyla açıklanmak istenmesidir. Weberyen literatür bilindiği üzere tarihin itici gücü olarak ekonomik ilişkilerin dini güdünün etkisi altında şekillendiğine sahip bir bakış açısına sahiptir. (Aron, 2004:402-406)

Çalışmanın örnekleme olarak 16-18.yy İngiltere'sinin seçilmiş olmasının sebebi ise; iktisad literatüründe genel kabul görmüş bir bakış açısından kaynaklanmaktadır. (Sweezy vd., 1984:113-114) Bu görüşe göre; Feodalizm'den Kapitalizm'e geçişin en mekanik görünüşü Batı Avrupa ülkeleri arasında İngiltere'de izlenebilir.

¹ Bu makale yazarın; "Osmanlı Devleti'nin Klasik Devri Özelinde Toplumsal Yapı Ve Sermaye Birikimi İlişkinin Asketizm Ve Mistizm Yönünden İncelenmesi" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

16-18. yy. tarihsel zaman sınırının tercih edilmesinin sebebi ise; çalışmanın bir din sosyolojisi farkındalığı yaratma amacının gerçekleştirilmesi ile ilgilidir. Söz konusu bu farkındalık; İngiltere’de toplumsal zümreler arasında giderek güçlenen ve bir burjuva dini haline gelen Metodist Protestanlığın kapitalizme geçişteki etkilerini incelemek suretiyle yaratılacaktır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa; bu çalışmada kullanılacak yöntemin içeriği, İngiltere’de kapitalizmin yükselişini Metodist Protestanlığın yükselişiyle açıklayan weberyen önermeyle ilgili olacaktır. Elbette weberyen önermeye bu şekliyle sadık kalmak bir yenilik teşkil etmeyecektir. Bu yüzden bu bakış açısı zenginleştirilmelidir. Çalışmanın gerçekleştirmek istediği yenilik ise; Max Weber’in Protestan Ahlakı ve Kapitalizm ’in Ruhü adlı eserinde yukarıda ifade edilen ekonomiyi dini güdüyle açıklama eğiliminin asketik ahlak²’dan kapitalizme uzanan bir diyalektik süreçle açıklanacak olmasıdır. (Weber, 2005) Bu amaçla diyalektik yöntemin tez kısmına asketizm’i; antitez kısmına, onun toplumsal hayatta içselleştirilmiş formu olan dünyevi asketizm’i; sentez kısmına da endüstri kapitalizmi yerleştirilerek Metodist bir bakış açısının içtimai, iktisadi ve dini doktrinlerinden önemli ölçüde etkilenmiş İngiltere’nin, Endüstri Kapitalizmi’ne geçiş öyküsü özetlenecektir.

Çalışmanın yöntem ve amaçları yukarıdaki şekilde özetlendikten sonra sıra; bu çalışmada izlenecek başlık ve içerik planından bahsetmeye gelmiştir. Planda genel olarak Feodalizm’den kapitalizme geçişin sistematığı bu çalışmanın konsantrasyonuna uydurulmaya çalışılacaktır.

Endüstri kapitalizminin en temel kavramlarından olan emeğin örgütlenme biçimi, ihtiyaç fazlası ürün üretme gibi kavramlar asketik ahlakın manastır kurumsalında tatbik ettiği kavramlar olarak ele alınacaktır. Feodal çağlardaki bu gelişmeler 16. Yy dan başlatılan kapitalizme geçiş sürecinin tarihsel arka planını teşkil edecektir. İkinci ana başlıkta ise çalışmanın esas konsantrasyonuna intibak etmek için örneklem Ülke İngiltere’ye ve esas zaman kesiti 16-18.yy’a geçilmiş olacaktır. Üçüncü başlıkta ise kapitalizme geçiş süreci Smithian Ahlak özelinde sentez aşaması şeklinde ortaya koyulacaktır.

İlk başlığın alt başlıkları asketik ahlakın kurumsalları olan feodal dönem manastırlarındaki ekonomik örgütlenmelerle ilgili başlıklar olacaktır. Bu yapıldığında endüstri kapitalizminin önemli kavramlarının bu kurumlarada temellerinin nasıl atıldığı ortaya koyulmuş olacaktır. Merkantil dönemde Dünyevi Asketizm’den bahsedilcek ikinci ana başlığın alt başlıklarında ise Metodist İngiliz Prütenezim’in modern endüstri kapitalizminin oluşmasına yaptıkları katkılar ortaya koyulmuş olacaktır. Son başlıkta ise artık endüstri kapitalizminin ortaya çıktığı görülecektir. İşte bu yüzden, bu başlığa sentez aşaması denilecektir.

2. ASKETİZM: TEZ

2.1.Asketizmin Tanımı

“Asketik” (Ascetic) antik Yunanca’dan kalma "Askēsis" kelimesinden gelmiştir. Askēsis kelimesi; beden eğitimi veya fiziksel egzersiz anlamlarına gelmektedir. (Clarke ve Linzey, 1996:56-59)

Aksekis kavramının Eski Yunan’da kullanımıyla ilgili söylenebilir ki bu kavram dönemin Olimpiyatlarına katılan sporcuların başarılı olmak için uymaları gereken sıkı beden eğitimi programlarının genel ismi olarak kullanılmıştır. (Eliade, 1987:440-446)

Sonraları bu kavram, bireyin yaşamının diğer dünyevi eylemlerine doğru genelleştirilerek sistematik ve titiz bir şekilde daha erdemli bir yaşam ideali, yüksek ruhaniyete ulaşmak ve yaratıcının rızasını kazanmak için yapılacak pratikler gibi bir noktaya evrilmiştir. Kavramın bu yönde evrimleşmesi, Hristiyan Asketizmi’nin kurumsal olan Manastırcılığın Greko-Roman riyazet ahlakını kendi bünyesine eklemesi sürecinin bir ifadesidir. Kavramın insan yaşamının diğer dünyevi eylemlerine doğru genelleştirilmesi bu çalışmanın Feodalizm’den Kapitalizm’e ileri doğru yapacağı hareketin itici gücünü oluşturacak noktalardan birini oluşturmaktadır. (Brown, 1998:602-606)

Asketikler karamsar olmaya eğilimlidirler ve kişilik olarak korku ve seçilmişlik arasında gidip gelebilirler. “Asketizm” genellikle, bir tür kendini tutma ve azla yetinme konusunda katılık ve ciddiyet düzenini belirtmek için kullanılmıştır. Asketikler Tanrı’yı daha çok bir “teklik” olarak algılamaktadırlar. (Melchert, 1996:188-191)

² Asketik ahlak Protestanlığın içtimai ve iktisadi doktrini niteliğinde tanımlanmıştır. Max Weber ünlü eserinde Asketik Ahlak’a Katolik Hristiyanlığın çalışmayı ve kapitalistçe sermaye biriktirmeye karşı tutumunu helal eden Protestanlığın ferdiyetçi vasıtası olma misyonu yüklemiştir. (Weber, 2005:102)

Asketizm, tarihsel süreç içerisinde pek çok dini gelenekler içerisinde yaşamış ve halen yaşamaktadır. Hristiyanlık, İslam, Hinduizm, Buduizm ve Yahudilik ciddi derecede asketik ahlak unsurunu içerisinde barındıran dinlerdir. (Clarke ve Linzey, 1996:53-66)

Daha öncede belirtildiği gibi asketik din anlayışının tevarüs ettiği toplumsal yapının sermaye birikimiyle ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu yüzden asketizm, iktisat sosyolojisi zemininde ele alınacaktır. Aslında bu başlıktaki temel amaç; asketizmin kapitalist sermaye birikimini teşvik edip etmediği sorusuna bir cevap aramaya başlamadan önce, bu kavramı açıklamaya çalışmaktır. Asıl amacın bu soruya cevap vermek olduğu düşünüldüğünde, yani asketizmin kapitalist sermaye birikimiyle ilişkisi sözkonusu olduğunda ise; yukarıda sıraladığımız çeşitli dinlerdeki asketizm anlayışları arasından, Hristiyan Asketizm'i ön plana çıkarmaktadır. Çünkü kapitalist sermaye birikiminin ilk kez gerçekleştiği İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerindeki hâkim dini inanç, asketik bir din olan Protestanlıktır.³

Bu noktadan sonra asketik ahlakın modern endüstri kapitalizmini tetikleyen özellikleri Protestanlığın asketik kökenleri özelinde ele alınacaktır. Asketik ahlakın olası katkıları ise asketizmin uygulama merkezleri olan Manastırlarda keşişlerin ekonomik faaliyetlerinden bahsederek ortaya koyulmalıdır. Bu yüzden Hristiyan manastırcılığında da bahsedilmesi gerekmektedir.

2.2. Asketizmin Uygulama Merkezleri olarak Hristiyan Monastizmi

Manastır; yalnız yaşamak ve toplumdan uzaklaşmak anlamına gelen Grekçe *Monazo* kelimesinden türemiş olup inzivaya çekilmiş asketiklerin yaşadıkları yer anlamına gelmektedir. Ayrıca bu asketiklere de Grekçe *Monakhos* kelimesinden gelen monk yani keşiş adı verilmektedir. (Bharati ve Jonston, 2014)

Keşişler kendilerini tümüyle Tanrı'ya adanmak için tüm dünyevi zevkleri (cinsellik, özel mülkiyet v.b. mesleki tüm statüler) terk ederek, bu manastırların tabii olduğu nizamnamelerin sınırlarını ihlal etmemek şartıyla (az uyuma, oruç v.b gibi) asketik pratikleri uygulamışlardır. Aynı zamanda manastırlar bu keşişler için minimum yeme içme ve barınma ihtiyaçlarını karşılayan bir sığınak niteliği taşımıştır. (Kaelberg, 2004:6129-37)

Hristiyan Manastırcılığı'nın ortaya çıkışıyla ilgili; dördüncü asırda Doğu Roma'nın Milano Fermanı'yla birlikte (313) Hristiyanlığı serbest hale getirmesi ve iktisadi ve siyasi krizlerin, (Roma İmparatorluğunda III.yy sonrası köylüye yüklenen ağır vergiler sonrası çöllerde kaçan insan yığınlarına sebep olması) etkili olduğu söylenebilir.⁴ (Barkan, 1962:25-41) Batıda da manastırların kurumsallaşma aşamasına geçebilmeleri, Germen Krallıklarının Hristiyanlığı kabul etmelerini takiben; VII. yy'a dayanmaktadır. Bölgesel şartlar, mezhepsel farklılıklar v.b. faktörlere bağlı olarak; doğuda ve batıda farklı Manastırcılık hareketlerinin görüldüğü burada belirtilmelidir. Ancak bu çalışmada söz konusu bu farklılıklara, asketizmin tarihsel süreçte geçirdiği değişime etkisi, itibarıyla değinilebilir. Sözü edilen değişime etki eden farklı iki ana manastır tipi; Anakhoretik Manastırcılık ve Kenobitik Manastırcılık'tır.

Anakhoretik Manastırcılık

Anakhoretik Manastırcılığın kurucusu St. Antony (251-356) olarak kabul edilmiştir. St. Antony daha öncede adından bahsedilen St Athanasius'un Vita Antonii adlı eserinin ana karakteri bir keşiştir. St. Antony tam anlamıyla bir keşiş hayatı yaşamaktadır. Antony önce bütün servetini dağıtıp; bir köye yerleşmiş ve orada bellibir süre sepetçilik yapmıştır. Antony günlerini hep sıkı riyazetle geçirmiş ve yok denecek kadar az uyuyup yemiştir. Hatta Antony'nin boş mezarlarda günlerce aç ve susuz riyazet yaptığı rivayet edilmektedir. Ama tüm bunlardan da tatmin olamayıp kendini çöle vurmuştur. Burada tekrar izbe bir kalede sıkı riyazetlere başlamıştır. İşte St. Athanasius'a göre; Antony bunu yapan ilk Hristiyan keşiş olduğu için Anakhoretik Manastırcılığın kurucusudur. Çünkü Antony'nin asketik yaşamından etkilenen birçok Hristiyan hacı Antony'nin izinde adeta çöllerde yerleşim yerleri kurmuşlardır. İşte bu tip manastırcılığa anakhoretik manastırcılık denmiştir. (Baş, 2013:190-193)

Bir anlamda monastizmin kurumsallaşmasını önceleyen bu temel Manastırcılık çeşidinden diğer temel Manastırcılık çeşidi olan kenobitik Manastırcılığa geçmeden önce ifade etmek gerekir ki; Antony'nin kendisinin Manastırcılığın kurumsallaşması yönünde herhangi bir aksiyonu olmamıştır. Bu durum tamamen Antony'i rol model kabul ederek etrafında toplanan Hristiyan hacıların isidir. Yoksa Antony, biyografisinin anlatıldığı Vita Antonii'de bile 20 yıllık asketik pratikleri süresince monakhos olarak adlandırılmamıştır. Asketik yaşamını sonlandırıp toplum içine karıştıktan sonra Antony; "Monakhos" olarak adlandırılmaya

³ Weber ünlü eserinin "Asketizm ve Kapitalist Ruh" adlı başlığa sahip bölümünde, Protestanlığın özellikle de İngiliz Protestanlığı'nın asketizmin en tutarlı temelini verdiğini belirtmiştir. (Weber, 2005:102-105).

⁴ III.yy iktisadi krizleri ve sonrasında yapılan Diokletianus Reformları ile ilgili ayrıntılı bilgi için; Bkz.: (Barkan, 1962:25-32). Ayrıca; Germen istilalarının sebep olduğu sosyal çöküntüler içinde aynı esere başvurulabilir. Bkz.: (Barkan, 1962:35-41)

başlanmıştır. Antony asketik yaşam safhasında; eremites (çöl ıssızlığında yalnız) veya anakhoretas (münzevi) olarak adlandırılmıştır. (Judge, 1977:70-73)

Aslında tam bu noktada; Hristiyan asketizminin kenobitik manastırcılıktan önceki durumunun henüz dünyevilikten uzak olduğu görülmektedir. Söz konusu uzaklık ise bu çalışmanın Hristiyan asketizminin diyalektik bir süreç içerisinde mi dünyevileştiği sorusunun, cevabını aramada evet yönünde önemli ipuçları sunmaktadır. Ancak bu soruya müspet bir cevap verebilmek için; manastırcılığın bundan sonraki aşamalarının izlenip bu aşamaların diyalektik sürece tabi bir şekilde ilerlediğinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu yüzden sıra Hristiyan Monastizminin iki ana formundan diğeri olan ve tüm Orta çağ boyunca ve sonrasında da; Akdeniz'in doğusunda ve batısında gelişen tüm manastırcılık hareketlerinin temel felsefesini ortaya koyan Kenobitik Manastırcılığa gelmiştir. (Talbot, 1999:164-165)

Kenobitik Manastırcılık

Kenobitik Manastırcılık Hristiyan Manastırcılığının kurumsallaşmasına giden yolda Anakhoretik Manastırcılıktan sonraki ileri aşamayı temsil etmektedir. Kenobitik Manastırcılığın kurucusu Antony'nin çağdaşı Pakhomius'tur (292-346). Pakhomius “Orta çağ Klasik Hristiyan Manastırcılığının” temellerini atmıştır. (Delehay, 1948:136-166) Pakhomius ilki 323 yılı olmak üzere; ölüm tarihi olan 346 yılına kadar, toplam 11 Manastırda adeta federe bir manastır sistemi kurmuştur. (Watterson, 1988:68-73) Bu sistem içerisinde Pakhomius yazdığı nizamnamelerle asketik yaşamı yazılı kurallara bağlamıştır. Bunlar kadın-erkek manastırlarının kesin olarak ayrılmasından oruçların ne zaman ve nasıl tutulacağı, manastıra girmeden önce ezberlenmesi gereken kitaplar ve mektuplar, manastırda giyilecek kıyafetin hangi malzemelerden olması gerektiği gibi birçok ayrıntılı kurallardır. Ayrıca, bu kurallarla ilgili ayrıntılı bilgi için; yukarıda Watterson'un ismi geçen eserinde, Armand Veilleux adında bir yazarın

Pacha Mian Koinonia adlı bir eserden bahsedilmektedir. Kenobitik Manastırcılığın, manastırların kurumsallaşmasına asıl katkısı ise; ekonomik zihniyete dayalı bir örgütlenme kurmasıdır. Onu diğer salt asketik formlardan ayıran en temel fark da; bu zihniyeti ve bu örgütlü yapısıdır. Çalışma, salt asketik yaşamda nefsi terbiye ve minimum ölçüde hayatı idame ettirebilmek için yapılırken; kenobitik formda çalışma kavramı incelendiğinde, bu anlayışın sınırlarının ciddi ölçüde genişlediği anlaşılmaktadır. (Patrick, 1995:20)

Kenobitik formda üretim, manastır yararına yapılan ortak bir üretimdir. Bu üretim tanımı; çalışma kavramının, öte dünyada Tanrı'nın Krallığı'nda yer almak için nefis düşmanıya yapılan bir mücadele olmanın yanında; içinde dünyevi fayda kavramını da barındıran bir anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir. Çünkü burada manastırın sağladığı “yarar” köylere satılan ürün fazlasıdır. (Watterson, 1988:63-64)

Pakhomius Foundations olarak da anılan bu yapılar Yukarı Mısır Bölgesi'nde Nil Nehri boyunca kuzeyden güneye yaklaşık 300 kilometre gibi hatırı sayılır hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Rollidis'in, *Eastern Monasticism* adlı eserindeki kenobitik manastır krokilerinden edinilen bilgilere göre her biri küçük bir köyü andıran bu manastırlarda neredeyse ana kilise büyüklüğünde bir üretim atölyesi ve 3 büyük ek bina yer almaktadır. (Rollidis, 1999:164)

Bu komplekslerde hatırı sayılır miktarda keşis emeği kullanılmıştır. Yalnızca Pakhomius'un ikamet ettiği Manastır'da 1500'e yakın keşis olduğu bilinmektedir. Her bir keşis manastırın içindeki bu büyük komplekslerde dokuma v.b. el işleri yapmakta ya da; arazide tarım veya tarıma müsait olmayan toprakları tarıma kazandırmaktadırlar. Çalışma saatleri ve koşulları Pakhomius nizamnameleriyle belli yazılı kurallara bağlanmıştır. (Frend, 1982:192-193) Ayrıca; (Chadwick, 2001:400-403)

Bu nizamnamedeki kurallar arasında en dikkat çekici başlıklar iş kollarında uzmanlaşmanın sağlanması ve yine iş kollarında yatay ve dikey hareketliliğin engellenmesi ile ilgili olanıdır; “...üs keşiş tarafından alt keşişe verilen iş kolunun değiştirilmesi yasaktır...”, bu kuralla hem bir keşisin görevli olduğu iş kolunda uzmanlaşması sağlanıyor; hem de iş kollarında yatay ve dikey hareketliliğin önüne geçilmiş olunmaktadır. Manastırcılığın bu kenobitik formunda; asketik yaşam ideali öyle antitezi yönünde bir diyalektiğe maruz kalmıştı ki örneğin; keşişleri çalışmaktan alıkoyacak hastalıklaraveya güçsüzlüklere karşı asketizmin en temel pratiklerinden az yemek ve şarap yasağı uygulamalarının, delinebildiği durumlar söz konusu olmuştur. Mesela keşiş eğer ertesi gün uzak bir yerde tarımsal bir işe gidecekse fazla uyuyabilir, şarap içebilir ve programın dışında fazladan uyuyabilirdi. (Watterson, 1988:63-65)

Tam uzmanlaşma, üretimde ortak fayda, emek piyasasında yatay ve dikey hareketliliğin önlenmesi gibi 18. yy'da ortaya çıkan modern iktisadi kavramların temellerinin bu manastır kurumlarında atıldığı görülmektedir. Modern Kapitalist sermaye birikiminin olmazsa olmazı olan bu kurallar Manastırların metodik riyazetçiliğiyle asırlarca tatbik edilerek öğrenilmiştir. Modern kapitalistin belkide kendisinin bile farkına varmadan öğrendiği

bu davranış kalıplarını tatbik eden tek örgüt ise; Max Weber'in bütünüyle rasyonel ekonomik zihniyetli örgütler dediği bu Batı orta çağ Manastırlarıdır.

2.2.1. Batı Monastizmi'nde Otonom Kurumsallaşma: Nursia'lı Benedict

Nursia'lı Benedict (480-547)'in Batı Monastizmi'ne getirdiği yenilikler; kendisinden sonra batıda manastırcılık düşüncesinin temel postulları haline gelmiştir. Onun; *The Rule of the Benedict* adlı eseri, batı manastırlarında gündelik yaşamın kılavuzu olarak kabul edilmiştir. (Auman, 1985: 69)

Benedict'in manastırları her şeyden önce asketik yaşam idealinin, bireyin gündelik yaşamının her anında hissedilmesini sağlayabilmek için kurulmuştur. (Woods, 2006:97-99)

Bunun tesis edilmesi için de bu manastırların her biri; sakinlerinin, Augustin'in dünyevi şehrine hiçbir şekilde muhtaç olmayacakları ölçüde; yaşamın (çalışma, eğitim, ibadet, ticaret) maddi ve manevi bütün birimlerine sahip kenobitik Tanrı Şehirleri olarak tasarlanmıştır. (Hannah, 2003:80-83) Benedikten Ahlak modern batının entelektüel ve ekonomik şekillenmesinde önemli bir rol almıştır. Hristiyan yaşamının ve Batının rasyonelleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur. (Bendix, 1973)

Batı Monastizmi'nde Benedicten Ahlak ile tesis edilen kurumsallaşmanın, bu çalışmada hristiyan asketizminin antitezi olarak açıklanmaya çalışılan dünyevi asketizm yönünde bir diyalektik sürece, *-bilerek yada bilmeyerek-* hizmet edip etmediği, büyük önem arz etmektedir. Bu sorulara cevap verebilmek için de; sözü edilen bu kurumsallaşmanın özelliklerinin incelenmesi gerekmektedir. Benedicten Ahlak'ın batıda kurumsallaştırdığı manastırcılık anlayışı, sosyo-temporal bir düzenin tesis edilmesine yönelik olmuştur. Tesis edilmeğe çalışılan bu düzende ise; referans kabul edilen belli temel göstergeler ortaya konmuştur. Bunlar;(1) Planlama, (2) Zaman tarifeleri ve (3) Takvim 'dir. Bu temel göstergelerin yardımıyla sosyo-temporal bir düzenin tesisine giden yolda ilk adım olarak temporal (zamansal) bir düzenin manastır yaşamında istikrarlı hale getirilmesi gerekmektedir. İşte tam bu noktada mekanik saatler çok önemli bir görev almıştır. Hatta denilebilir ki; mekanik saatler olmasaydı temporal bir düzenin istikrarlı hale getirilmesi mümkün dahi olamayabilirdi. Bu düzenin mekanik saatler olmadan istikrarlı hale getirilemeyecek olmasının sebebi; mevcut geleneksel saatlerin bu konudaki yetersizlikleriydi. Örneğin; donma noktalarında çalışmayan şu saatleri ve yine bulutlu havalarda ise yaramayan güneş saatleriyle temporal bir düzenin istikrarı sağlanamazdı. (North, 1975:381-388)

Bay Mumford'un "*...Modern endüstriyel çağın anahtarı zamandır...*" sözündeki mekanik zamanı ölçebilecek aletler kuşkusuz bu geleneksel saatler olamazdı. (Mumford, 2010:10-14)

Mekanik saatlerin batıya yerleşmesi manastırlar sayesinde olmuştur. (Wright, 1968:56-58) Manastırlar, mekanik saatleri alarm olarak işlevsel hale getirmişlerdir. Mekanik saatler, manastırda "*Divine Offices*" olarak bilinen servişleri icra etmek için keşişlerin toplanma zamanlarının geldiğini gösteren alarmlar olarak kullanılmışlardır. Mekanik saatlerin, batıda alarm olarak işlevsel hale getirildiğinin göstergelerinden bir tanesi de; İngilizce "*bell*" yani alarm kelimesiyle "*clock*" yani saat kelimesi arasındaki ilişkiden de anlaşılmaktadır. İngilizce "*clock*" yani saat kelimesi latince'de alarm anlamına gelen "*clocca*" kelimesinden türemiştir. (De Grazia, 1962:37-41)

Alarm kelimesinden türetilmiş zaman kelimesi Aslında; keşisin/asketiğin seçilmişlikle korku hali arasında gidip gelen teyakkuz halindeki "alarm" durumunu temel alan bir zaman felsefesinin, türetilmiş olduğunu göstermektedir. Burada karışıklığa yer bırakmamak için açıklamak gerekir ki; aslında bu alarm durumu kavramıyla kastedilen şudur; "korkuyla seçilmişlik gibi iki uç ruh hali arasında gidip gelen asketiğin, bu nevrötik anlarında "Divine Office" in alarmının çalması ve asketiği geçireceği olası mental nöbetten kurtarmak suretiyle; onu fiziki nöbete yönlendirmesi durumudur. Ayrıca bu durum; Balzac'ın meşhur eseri "*Vadideki Zambak*"ta romanın umutsuz aşık karakterinin, içindeki coşkuyu çalışmanın mekanik hareketleriyle nasıl faydalı bir işe yönelttiği örneğini çağrıştıran bir durumdur. İşte böyle anlarda asketik "Divine Office" in belirli yükümlülüklerini yerine getirerek geçireceği mental bunalımlardan kurtulmuş olur. Bu felsefe, asketiğe pisko-temporal bir bünye kazandırmak suretiyle onu kenobitik formu tehlikeye sokaçak anokheretik eğilimlerinden korumuş olmaktadır. Bu kurumsallaşmanın en can alıcı özelliği de tam bu noktada kendini göstermektedir. Sosyo-temporal düzenin tesis edilmesi temelde keşisin/ asketiğin bünyesinde istikrarlı temporal bir düzenin farkındalığının oluşturulmasına bağlıdır. Yani bu kurumsallaşmanın sosyo-temporal niteliği, keşisin /asketiğin psiko-temporal refleksler geliştirmesine bağlı olmaktadır. (Knowles, 1949:1-10)

Benedikten Ahlak'ın Batı Monastizmi'ne eklemelendirdiği temporal düzen anlayışına; sadece toplu organizasyonel bir yapıyı tesis etmesi bakımından yaklaşmak, doğru olmayacaktır. Monastik yaşamın bu temporal yapısı her şeyden önce bu düzen içindeki bireye (keşise/asketiğe) sağlam bir bilişsellik

kazandırmıştır. Dakiklik bireyde en temel reflekslerden biri haline gelmiştir. Birey hem çevresinde olan bitenlere yönelik hemde olabilecek önceden sezmeğe yönelik bir bilişsellik kazanmıştır. Zerubavel'in bu konuda "...Benedikten bir keşisin saatin kaç olduğunu bilmesi için saate bakmasına gerek yoktur..." sözü bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir. (Zerubavel, 1980:159) Sonuç olarak; Benedikten Ahlakın, sosyo-temporal bir düzen tesis etmek suretiyle kurumsallaştırdığı Batı Monastizmi, modern batı medeniyetine faydacı bir zaman felsefesi bırakmış bulunmaktadır. Bu mirasın modern zamanlara taşıyıcısı da Protestan Ahlak olmuştur. Benedikten Ahlak'ın Batı Monastizmi'ne eklemelendirdiği sosyo-temporal düzenin katılaştırdığı faydacı zaman felsefesi, yüzyıllar sonra Weber'in; vakit nakittir şeklinde yaptığı Benjamin Franklin göndermesiyle de altını çizdiği endüstri kapitalizminin, zaman öğeleriyle parasal öğeler arasında tesis ettiği convertibil ilişkinin temellerini atmıştır. Bu ilişki artık endüstriyel yaşamın gündelik dokuşunda bile hissedilirdir hale gelmiştir. Örneğin; bu ilişki kendini en somut bir biçimde, emeğin ücretini yaptığı işin yerine çalışma saatine göre aldığı emek piyasalarında göstermektedir. Zaman miktarı artık başlı başına alınıp satılabilen bir mal niteliği kazanmıştır. (Soule, 1956:85-102)

3. MERKANTİLİST DÖNEMDE DÜNYEVİ ASKETİZM: ANTİTEZ

3.1. Metodist İngiliz Protestanlığı

Metnin şeyrinden de anlaşılabilirliği üzere bu çalışmada asketik din kavramından sonra açılan alt başlıklar, çalışmanın şu an geldiği nokta olan Protestanlığın, menşei meselesini sorgulamayı amaçlamıştır. Bu menşe sorgulamasının amacı ise; asketizmin kendi antitezi -dünyevi asketizm-yönünde diyalektik bir sürece tabi olup olmadığı sorusuna cevap aramaktır. Bu başlıktan itibaren de izlenecek yol; söz konusu sürecin devamlılığının sorgulanması, olmalıdır. Nasıl ki; Batı Monastizm düşüncesi içerisinde, dünyevileşmeğe giden yolun izleri derecelendirilerek takip edilmeğe çalışılmışsa bu başlıktan itibaren de; bu takibe sadık kalmak tutarlı bir metodolojinin tesisinde önemli bir rol oynayacaktır.

Daha öncede bahsedildiği üzere modern endüstri kapitalizminin doğuşunda ve gelişmesinde asketik ahlakın etkisini inceleyen literatür, weberyen'dir. Max Weber (1904-1906) arası yazdığı Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus) ve Protestan Mezhepleri ve Kapitalizm Ruhu (Die protestantische Sekten und der Geist des Kapitalismus) isimli makalelerinde, modern endüstri kapitalizminin ruhu olarak ad ettiği asketik ahlakın, son kertede dünyevileştiricisi olarak gördüğü Protestanlığın bu yönüyle çerçevesini sırasıyla; reformun başlatıcısı olarak Lutaryenizm, Kalvenizm, Pietizm, Metodizm ve Baptizm olarak çizmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada da Protestanlığın asketik ahlakı dünyevileştirici fonksiyonundan bahsederken bu mezhepler merkeze alınacaktır. (Weber, 2005:53-56)

Hatta Weber sınırları daraltma konusunda bir adım daha ileri giderek İngiliz Prütenezmi'nin dünyevi asketizmin en tutarlı temelini oluşturduğunu dile getirmiştir. İngiliz Prüten ahlak edebiyatından da Richard Baxter'ı ön plana çıkartmaktadır. Özellikle Richard Baxter'in *Christian Directory* adlı eseri⁵ Protestanlığın asketik ahlaka bakışını en iyi özetleyen eserlerdendir. (Weber, 2005:218-220)

Asketizmin antitezi yönündeki evrimine giden diyalektik sürecindeki, son duraklarından biri olan Protestanlığın, ilk olarak zenginlik kavramı üzerinde durduğunu görülmektedir. Asketik ahlak tanımlayan yukarıda bahsi geçen temel eserlerde de, bu vurgu göze çarpmaktadır. Metodist rahip Richard Baxter'in ; *"Dünyevi bir servet yakalamak isteyenler ruhlarından tiksiniyor. Sebebi ise; ruhlarını önemsedikleri ya da bedenlerini daha çok tercih ettikleri için değildir. Tam aksine; uzuvlarını, o kazanç elde etme yöntemlerini ararken kullanmalarıdır."* sözü ve ayrıca; zaman kaybetmenin özellikle de eğlence için ayrılan zamanın günah telakki edilmesi, çalışmanın teşvik edildiğini ama servet birikiminin yerildiğini gösteren en güzel örneklerden biridir. (Fullerton, 1928:163-167). Tam bu noktada modern endüstri kapitalizminin en önemli ortaya çıkış koşullarından bir tanesiyle; yukarıda ifade edilmeğe çalışılan Protestanlığın servet birikimine olan bakışı, arasındaki bağlantıyı, yakalamak gerekmektedir. Protestanlığın servet birikimi anlayışıyla bağlantı kurulması gereken söz konusu koşul şudur; modern endüstri kapitalizmini gerçekleştirecek en önemli servet birikiminin ticaret kapitalistliğinden gelmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ticaret kapitalistliğine temerküz etmemiş faiz kapitalistliği, endüstri kapitalizminin oluşması önünde önemli bir engel oluşturur. Bu yüzden Karl Marx Batı Avrupa'nın merkantilist ülkelerinin modern endüstri kapitalizmine geçiş evrelerini çok iyi ortaya koyduğu

⁵ Alatl'ın aktardıklarına göre; Richard Baxter (1615-91), dinde birlik adına İngiltere Kilisesi'ne bağlı kalmayı seçmiş, önde gelen bir Püriten'di. Hıristiyan'ın Kitabı (1673) adlı eseri, "birlikte bir *Püriten Summa Theologica* ve *Summa Moralis*" idi. Bu eser Etik, İktisat, Din ve Politika olmak üzere dört bölüme ayrılmıştı ve eserin amacı iş adamları ile erkeklere mesleklerinde ve "ticari işlerinde" pratik önerilerde bulunmaktı. Bu eser, Kidderminster'de Baxter'in cemaatinin üyelerinin kendisine uygulamaya yönelik sordukları soruları cevaplamak amacıyla yazılmış olabilir. (Alatl, 2016:599)

meşhur kapital adlı eserinde; "...ticaret kapitalini, endüstri kapitalistliğinin en önemli görünüşü.."olarak gösterir. (Dobb vd., 1984:64-70)

İşte tam olarak Protestanlığın yasakladığı servet birikimi de ticaret kapitalistliğiyle biriktirilmemiş bu çeşitten servet birikimleridir. Ticaret kapitalistliğine temerküz etmemiş faiz kapitalinin en süntürlü şekillerinden biri olan tefeciliğe karşı Prüten kiliseler adeta bir savaş başlatmışlardır. (Weber, 2005:222)

Metodizmin kurucusu Weshley'in bu konuda adeta tasarruf yatırım eşitliğini savunan klasik iktisatçıları hatırlatan vaazına, değinmek çarpıcı olacaktır. Wesley; "...iyi bir Hristiyan olman hususundaki sana en önemli Tanrı buyruğu, karını iktisadi faaliyetler-ticaret kapitalistliği- yoluyla çoğaltmandır. Bunun dışındaki hiçbir şekilde parayı bir yerde biriktirmek -faiz kapitalistliği- âtil tutman anlamına gelirken buda Tanrının çağrısına uymaman anlamına gelecektir. (Piette, 1937:437-440)

Bu noktada parya kapitalizmi ile burjuva kapitalizminin nasıl karşı karşıya geldiğini ya da bu ikisinin nasıl birbirlerinin ters kutuplarında yer alan çıkar grubları olduğuna; birinin salt faiz kapitalistliğinin -parya kapitalizmi- ticaret kapitalistliğine-burjuva kapitalistliği- temerküz etmemesinin yada etmemek için savaşmasının en süntürlü örneklerini çoğaltabiliriz. 17. Yy'da Kalvinist ve Baptistlerle Stuartların idaresi altındaki Anglikanizm ve onun himayesindeki aktörler arasındaki mücadeleler bahsi geçen hususa güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bir yanda burjuva kapitalizmini temsilen Prutanlar, öte yanda; mali tekelcilik çıkarıyla hareket eden Anglikan Stuartlar ve bu çıkarında araç olarak kullandığı parya kapitalizmi. Prutanlar bu mücadeleyi kazanmışlardır. Weber'in deyimiyle; "...İngiltere'de politik bir zırhla korunan tekelci endüstrinin tümü, kısa zamanda yok oldu...; Prütenler ticaretin önündeki engeller olan dolaylı vergilerden, tarifelerden, özel tüketim vergilerinden ve birçok tekelci engellerden kurtulmak için savaştılar ve başardılar..." Weber 17. Yy'da İngitere'deki bu Prutan-Anglikan mücadelesinin aynı zamanda Prüten ve Yahudi Ahlakları arasındaki karşıtlığın da altını çizdiğini, vurgulayarak burjuvanın ahlakının, bir parya kapitalistliği aktörü olarak gördüğü Yahudi Ahlakı'nın değil Prüten Ahlakı olduğunu ifade etmiştir.(Weber, 2005:107-110)

Metodizm'i diğer Prüten mezhepler içerisinde asketik ahlakı faydacı bir anlayışla dünyevileştirme konusunda öne çıkaran özelliklerinden bir tanesi de monastik düşüncenin dünyevi aşırılıklar kavramını, rasyonelleştirmedeki başarısıdır. Temel monastik düşüncenin asketik ahlakı, dünyevi aşırılıkları yasaklamıştır. Eğer "*Çok Çalışmak*" la aşırıya kaçılmış olunacak ise önemli bir ihtilaf ortaya çıkmış demektir. İşte bu noktada Metodizm'in gerekli meşrulaştırmayı yaptığı Baxter'in ; "...sizi ruhanilikten uzaklaştıran dünyevi aşırılıkların hepsinden uzaklaşmalısınız. Ama çoğunluğun iyiliği için kullanacağınız bedensel veya zihinsel işlerden uzaklaşmamalısınız..." sözünden anlaşılmalıdır. Bu anlayış bireye aşırılığa düşme konusunda yaşayacağı tereddütü ortadan kaldırma konusunda önemli bir ölçü biçimi kazandırmıştır. Bu ölçü; Tanrı'nın kudretini arttırmak için yapılan çalışma çağrısına uymada toplumsal hayırın- *başlığın Girişinde common best (ortak hayır) olarak ifade edilen kavram*-varlığı süresince aşırılığın söz konusu olmayacağıdır. Baxter'a göre; Herkes bir kilisenin yada bir uluşun üyesi olarak; onların iyiliği için çalışmalıdır. Bu yüzden Metodizm; "...işlerin yarattığı stresin insanları Tanrı'dan uzaklaştırdığı..." fikrine sahip diğer prüten mezheplerin düştüğü handikaba düşmemiştir.

Asketizm'de her meslek Tanrı'nın çağrısını yerine getirmek anlamı (calling) taşıdığı için temelde zaten doğal düzen fikrinin izlerine rastlanır. Yani her mesleğin bir alnyazısı olduğuna dair bir söyleme sahip olan asketizmde, doğal düzen anlayışının devamlılığının önemi büyüktür. Bu çalışmada ortaya konan söz konusu asketik safhaların tüm derecelerindeki prüten mezheplerde calling anlayışı üzerinde fikir birliğinin sağlandığı söylenebilir. Çünkü; Prüten mezhepler temelde Luteryen calling kavramına sadık kalmışlardır. Prüten asketizme göre her meslek tanrı yazgısıdır; bundan kaçılmaz ve kimse mesleğini yadırgayamaz. Yani prüten asketizminin doğal düzen anlayışı tanrı yazgısı olarak kabul edilmiştir. Böylece; modern endüstri kapitalizmini ortaya çıkaran en önemli unsurlardan; iş bölümü ve uzmanlaşmanın meşruluğu sağlanmış olmaktadır. Aslında İş bölümü ve uzmanlaşmaya sekte vuracak emek piyasasındaki dikey ve yatay hareketliliklerin önlenmesi vaaz edilmiş olmaktadır. Weber bu durumu; "... dini arka planlar kullanarak bazı yaşam biçimleri için psikolojik yaptırımlar oluşturmak..." diye yorumlayarak Pietistlerin çağrı yapıldıktan sonra meslek değiştirilemez vaazlarının, Thomas Aquinas (1225-1274)'in "causis naturalibus" kavramının ve Luteryen sebatçılık anlayışının da bu durumun birer örnekleri olduğunu ortaya koymuştur. Hatta; Weber, Metodizm'in diğer prüten mezheplere göre doğal düzen kavramını daha da kutsadığını dile getirmiştir. Bu konuda metodist Richard Baxter'in doğal düzenin tesisleriyle ilgili vaazlarında; Cluny keşişlerinin sessizliğine bürünülerek zaten ideal olanın mevcut olan olduğuna ve bu nedenle doğal düzenin sorgulamasının yapılmamasına dair anekdotlar, göze çarpmaktadır.

Bu son başlıkta şimdikiye kadar endüstriyel kapitalizmin en önemli kavramlarından ticaret kapitalizminden ve faiz kapitalizminden elde edilen servet birikimleri, çalışma kavramı ve Ayrıca; iş bölümü ve uzmanlaşmanın tesisindeki önemi itibarıyla doğal düzen kavramlarına, Protestanlığın genel bakışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Protestanlığın, bu kavramlara genel bakışı ortaya konulurken zaman zaman metodizmin diğer prütin mezheplere görece asketizmi dünyevileştirmede öne çıktığı görülmüştür.

Son olarak İkinci safhadaki protestan mezhepler arasında asketik ahlakı dünyevileştirme konusundaki başarısıyla bir adım öne çıkan Metodizm'in, Batı Avrupa' da endüstri kapitalizminin ilk defa İngiltere'de ortaya çıkmasını sağlayan faktörlere etkisi ele alınacaktır. Bu etkinin ortaya konulması ise; bu çalışmanın test etmeğe çalıştığı safhalı bakış açısına da önemli bir delil sağlayacaktır. Weber, bu soruya; İngiltere-Hollanda ve sırasıyla bu ülkelerde etkili olan protestan mezhepler olan Metodizm-Calvinizm karşılaştırması yaparak cevap vermektedir. Weber, bu çalışmada da İkinci safha olarak adlandırılan dönemde, İngiliz Prütinizm'in Lutheryen ve Calvinizm'in asketik ahlakını Metodizm'le daha dünyevi bir şekilde büründürdüğünü iddia etmektedir.

Weber bu noktadan hareketle Hollanda'nın 17. Asra gelindiğinde İngiltere'nin gerisinde kalmasının sebeplerine cevap aramıştır. Sermayenin üretken kullanımı sermayenin aşırı derecede biriktiği Calvinist Hollanda'da gerçekleşmemiştir. Ayrıca sermayenin üretken kullanımıyla ilgili bir başka örnek olarak Amerika'da New England'la Calvinist güney karşılaştırılması bu noktaya güzel bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnekte New England'ın güneye göre ileri asketik ahlakının sermayenin üretken kullanımında ne derece etkili olduğunun altı çizilmektedir. Bu noktaya 17. Asrın İngiliz merkantilist yazarlarının da önemle üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. Onlara göre; Hollanda'da yeni kazanılmış zenginliklerin İngiltere'deki gibi düzenli olarak toprağa yatırılmaması bahsi geçen gelişmişlik farkının en bariz görünüşüdür. Bu görünüşün sebebid; prütinizmin yayılımcılığının İngiltere'ye göre Hollanda'da zayıf şeyretmesi ve Hollanda'da feodal yaşam biçiminin İngiltere'nin tersine çözülememesidir. 17. yy ın başlarında Hollanda da asketik ruh küçülmeğe başlamıştır. Weber, ünlü eserinde ortaya koyduğu gibi; bu küçülmeği Hollanda Prütinizmi'nin İngiliz Prütinizmi'ne görece yayılımcı bir güç gösterememesine bağlamaktadır. Bu yayılmanın Hollanda da gerçekleşmemesinin sebepleri olarak da Hollanda Prütinizmi'nin İngiliz Prütinizmi'nin sahip olduğu asketik görüşleri toplumsallaştıracak yayılımcı araçlara sahip olmamasıdır. Bu araçların varlığı asketizmin İngiltere'deki metodik karakterini yansıtmaktadır ve bu kurumlar vasıtasıyla toplumsal bir tabana yayılıp dünyevileşen bir asketik ahlak söz konusu olabilecektir. (Weber, 2005:257-263)

Bu çalışmanın son geldiği noktada asketizmin antitezi olan dünyevi asketizmin, ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan sonra ise sıra; safhalı yaklaşımdaki 3. ve sonrasının sınırları içerisindeki sentez aşamasına gelmiştir. Fakat sentez aşamasında, toplumsal yapının belirleyici unsuru artık din olamayacağı için *-çünkü sentez aşaması endüstri kapitalizmidir-* bu aşama başka bir başlığın konusu olacaktır. Sentez aşamasının başlangıcı bir anlamda dünyevi asketizmin doruk noktasını temsil etmektedir.

4.KAPİTALİST DÖNEMDE SMİTHİAN AHLAK: SENTEZ

Safhalı yaklaşımın son aşaması olarak ortaya konulan 1776 Smitian Devrim'in temel postulası olarak ortak hayrın, toplumsal faydaya dönüşme sürecinin başlaması aşamasını, Protestanlık'tan ayrı bir başlık haline getirmek gerekmektedir. Çünkü bu aşama; artık din kabuğundan çıkmış görünmektedir. Bu başlıkta bu aşamanın-sentez aşaması-din kabuğundan sıyrılma görünüşlerinin izleneceği hususlar, Smithian Devrim sonrası bir bilim olarak ortaya çıkan iktisadın, o ana kadar üzerinde yükseldiği dünyevi asketizmin ahlaki alanından kopuşuyla ilgili olacaktır. Endüstri kapitalizmi olarak ortaya çıkan bu sentez aşaması, iktisat biliminin terminolojisiyle kendi ahlak teorisini ortaya koymaya çalışmıştır. Yeni bir ahlak teorisinin ortaya konulmasının gerekliliği Adam Smith'in neredeyse bütün eserlerinde göze çarpan bir Hutcheoson sorunsalına cevap arama girişimlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Smith'in eserlerinde cevap aradığı söz konusu sorunsal şudur;

“Neden insanlar başkalarını öldürmek veya yağmalamaktan ziyade sabah işe giderek, bir aile ve ilişkiler kurarak yapıcı bir hayat sürmeyi tercih ederler?”

Smith'in bu sorunsala verdiği cevap, yeni ahlakın asketik köklerine vurgu yapması bakımından önemlidir. Smith'in bu sorunun cevabına yönelik girişimleri, bu çalışmanın da önemle üzerinde durduğu bir cihetten hareket etmektedir. Bu cihet; Smith'in cevaplarının asketigin seçilmişlikle günahkarlık arasında gidip gelen psişik ruh halini istikrarlı bir dengeye getirme çabası niteliği taşımasıdır. Ancak Hutcheoson sorunsalına Smith'in cevap verme girişimleri; asketigin, psişik ruh halinin ancak bir yanı olan seçilmişlik yönüne odaklanmıştır. (Herman, 2002:165-169)

Öte yandan; asketiğin diğer psişik yönü olan günahkarlık yönü vardır. Bu açıdan bakıldığında bu ruh halinin istikrarlı bir dengeye sokulması için günahkarlık yönündeki sorunsalların da açıklığa kavuşturulması gerekecektir. İşte bu yüzden Smithian Devrim'in ahlaki duygular kuramı İskoç ahlakçıları arasından insan doğasına ilişkin Hutcheoson'un iyimserliğiyle; Mandeville'in kötümserliği arasında bir uzlaşma çabasında olmuştur. (Ratnapala, 2003:215-219)

Bundan sonra Adam Smith'in *The Theory of Moral Sentiments* ve *History of Astronomy* gibi eserlerine başvurularak belirgin bir şekilde görülebilecek bu denge çabaları bu çalışmanın da baştan beri asketiğin seçilmişlik- günahkarlık ikileminde oluşturmaya çalıştığı denge meselesinin çözülmesine kuşkusuz önemli katkılar sağlayacaktır. Bu ikilemin, Smith'deki karşılığı; bir yanda ekonomik çıkarlar ve öte yandan insani değerler şeklinde, uzlaşmaz gibi görünen iki ayrı ana başlık halinde görülür.

Smithian Devrim'in ahlak teorisiyle ilgili bilgiler ilk olarak Smith'in Glasgow Üniversitesi'nde verdiği tabii teoloji derslerinde şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu derslere ait Adam Smith'in aldırıldığı notlar ve kendi el yazmaları kaybolduğu için esas bilgilere Smith'in 1759 yılında yazdığı *The Theory of Moral Sentiments* adlı eserinden ulaşılmaktadır. Tüm bu on bilgileri verdikten sonra sıra; Smithian Devrim'in ahlak teorisinin hangi temel saç ayakları üzerine kurulu olduğunu söylemeye gelmiştir. Smithian ahlak teorisinin bu çalışmayı ilgilendiren iki temel saç ayağı; görünmez el ve duygudaşlık/sempati ilkesidir. Görünmez el ilkesinde Smithian ahlaki duygular kuramının ekonomik çıkarlarla salt ahlaki değerler arasında kalan asketiğe, bir sonraki ilke olan sempati ilkesinde, nasıl gerçekleşeceğine dair açıklaması yapılan bir ideal ortaya konulmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa bu ilkeye göre; görünmez bir elin yardımıyla ekonomik çıkarlarla salt ahlaki çıkarlar dışarıdan hiçbir müdahaleye gerek kalmaksızın bir uzlaşma sağlayacaktır. Smith'in tabiriyle bu uzlaşmaya *natural harmony* denir; görünmez el ise *invisible hand*'dir. (Smith, 1976:18-26) Ahlaki

Duygular Teorisi'nin apriori bir nitelik taşıması, onun ahlaki davranışın, dini köklerini aramasından ileri gelmektedir ki; iste kuramın bu noktası, İskoç aydınlanmacıların bile kabul edebileceği bir şey değildir. *Moral Sentiments*' de din, erdemli davranışların itici gücü olarak tanımlanmıştır. Kuramın ilk ilkesi olan görünmez elin sağlayacağı doğal uyumun, nasıl gerçekleşeceği daha anlatılmadan önce bu mottunun utopik olmadığı, deistik bir farkındalıkla aşılmaya çalışılmıştır. Çünkü bireye açıkca erdemli davranışın tek değer ölçütünün dinin kurallarına harfiyen uymak olduğu, telkininde bulunularak bireyi, *natural harmony*'nin kendiliğinden nasıl gerçekleşeceği sorgulamasından koruyarak onu tüm içinden çıkılmaz ruh hallerinden kesin olarak çıkarmak gayesiyle bireyin içinden Tanrı sevgisinden başka tüm sevgileri atma telkininde bulunmuştur. Bu yüzden bu aşamada doğal uyumun anlaşılmasından ziyade, doğal uyum içinde bireyi Tanrı nezninde anlaşılabilir kılma öne çıkarılmıştır. Doğal olarak başka bir varlık tarafından anlaşılabilirlik, anlamaktan daha önemli hale getirilince, birey o varlığın rızasını kazanma güdüsüne sahip bir hale gelmiştir. (Smith, 1976:275)

Asketizmin kendi antitezi olan dünyevi asketizm yönündeki diyalektik hareketinin incelendiği bu çalışmada Smithian Devrim'in ortaya koyduğu ahlak teorisinin görünmez el ilkesiyle; bu diyalektik sürece yaptığı katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak bu ilkenin bir nevi rasyonalizasyonunun yapılacağı İkinci ilke olan sempati ilkesi açıklanmadan, görünmez el doktrininin orta çağdan kalma doğal hukuk teorisinin vaaz ettiği doğal düzenden farkı ortaya çıkmamış olacaktır.

Ahlaki Duygular Teorisi'nin en önemli saç ayaklarından biri olarak gösterilen sempati ilkesi bireylerin kendi acı ve sevinçlerini başkalarına ortak koşmalarını ifade etmektedir. Günümüzde kullanılan empati kelimesiyle aynı anlamı ihtiva etmektedir. Kişi kendi benliğinden çıkarak tarafsız bir gözlemci (impartial spectator) olarak failin yerine kendini koyduğunda, o kişiye sempati kurmuş olmaktadır.) Bireyi toplumun aynısı olarak tanımlayan Smith iste bu ilkedan hareket etmiştir. Bu ilke sayesinde bireylerin acı ve sevinçlerinin bütün topluma mal edildiği kast edilmektedir. Çünkü Smith'e göre; bireyin kalbindekilerinin başkaları tarafından da hissedildiğini bilmesi kadar onu memnun edecek başka bir şey yoktur. (Smith, 1976:43-55)

Smith'e göre eğer aksi olsaydı yani insanların başına gelenlere sempati kurulamayacak olsaydı; acı ve hazlar toplumsallaşamayacak ve bundan dolayı; natürel uyumun gerçekleşmesi olanaksız hale gelecektir. Ayrıca bu ilke, bireyin başkalarına karşı kendisine yapılmasını İsteddiği gibi hareket etmesi gerektiğini hissettirir. Çünkü bu ilke sayesinde bireylerin tarafsız izleyiciler tarafından olumlu hislerin nesnesi olma arzusu diğerleri hakkında beklentilerinde sevgi ve hayranlık yönünde olmasını sağlayacaktır. (Raphael, 1987:30-35)

Pekâlâ, şu aşamada insan neden başkalarına karşı sempati duymak zorundadır sorusu bu çalışmanın dikkatini celp edebilir. Smith'e göre bu bir insani zorunluluktan ileri gelmektedir. İnsan doğası gereği başkaları tarafından nasıl görüldüğünü öngörebilmek İster. Bu öngörünün ise müspet olmasını diler. Bu yüzden de kendisi acı çekerken başkalarının da acısına ortak olduğunu bilmesi acısını hafifletir. İşte bireyin asketik kimliğinin en önemli sorunu olan söz konusu ikilemle sembolize edilen psişik ruh halinin negatif ucunu sıfıra

doğru azaltan bu dinamik ilke insanın acıyı bireysel bir ilgi olmaktan çıkarıp kendini anokhoretik eğilimlerden koruyacaktır.

Orta çağın doğal doğal düzeninin bir uzantısı olarak görölen toplum ekonomisinin durağan dengesi, uçlarında seçilmişlik ve günahkarlık olan bir sayı doğrusunun ortasında şematize edilecek olursa Smith sonrası denge sempati ilkesi sayesinde bireye hazzı arttırıcı acıyı azaltıcı bir bilişsellik kazandırarak orta çağ geleneğinin tam tersi durağanlıktan uzak ilerlemeci bir doğal düzeni vaat etmiştir. Bir sayı doğru üzerinde şematize edilen söz konusu durağan denge orta çağın ekonomi politliğini yansıtırken Smith'in dengesi bu çalışmada sentez aşaması olarak gösterilen endüstri kapitalizmini yansıtmaktadır.

Sempati ilkesinin bu denli işlevi ortaya konulduktan sonra ahlaki duygular kuramının bu çalışma için diğer önemli ilahi kökenli *apriori* bir ilke niteliği taşıyan doğal Tanrı bilim (görünmez elin tesis ettiği doğal düzen) in rasyonalizasyonu kolaylaşmış olmaktadır. Smith'in; *History of Astronomy* eserinde ifade ettiği gibi; sempati ilkesiyle birlikte teolojik gelenek artık asketiğin günahkarlık-seçilmişlik ikileminde yaşadığı acı ve hazzın taşkınlığını azaltma işlevi görmektedir. (Smith, 1982b:33-38)

Smithian Devrim ahlaki duygular kuramıyla asketik bireyi monastik dünyasından çıkararak onu piyasa ekonomisine adapte etmeğe hizmet etmiştir. Smithian Devrim'in ahlak teorisi artık bireylerin bu dünya ve ahiret ikilemini uzlaştırmaya çalışan tüm dünyevi asketizm aşamalarının son ve en etkili halkası olmuştur. Öte dünya ile ilgili psişik duygularını aşan birey homo economicus olma yolundaki ilk adımlarını atmaya hazır hale gelmiştir. Bu esik aşıldıktan sonra toplumsal yapının en önemli belirleyici unsuru artık din yerine artık bir metodoloji haline gelen ekonominin ilkeleridir. Adam Smith'in bundan sonraki adımı da toplumsal yapının yeni belirleyici unsuru olan ekonomiyi bir bilim olarak ortaya çıkardığı ve temel ilkelerini ortaya koyduğu Milletlerin Zenginliği adlı meşhur eserini 1776'da yayınlamasıdır. Smithian Devrim'in bu son adımı aynı zamanda çalışmanın bu bölümde safhalı bir şematizasyonla sadık kalmaya çalıştığı diyalektiğin sentez aşamasının (endüstri kapitalizmi) metodolojisini ortaya koymak olmuştur.

5.SONUÇ

Sonuç olarak bu çalışmada; Asketizm(tez)-Dünyevi asketizm (antitez) – Endüstri kapitalistliği (sentez) şeklindeki idealist diyalektiğe Batı Avrupa ülkeleri arasında kapitalist sermaye birikimini gerçekleştirmiş ülkeleri arasından İngiltere özelinde bu diyalektiği ne derece uyduğu, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Söz konusu diyalektiğin işleyip işlemediğini test etmek için; öncelikle dünyevilikten uzak ve özünde anokhoretik eğilimlere sahip Hristiyan Asketizmi'nin, özelliklerinden bahsedilerek denklemin tez kısmı açıklanmıştır.

Henüz bu tez aşamasında; dünyevilikten uzak asketizmin özelliklerinden bahsedilmesi, onun bu aşamada herhangi bir ekonomik güdüye sahip olmadığını da göstermesi bakımından weberyen idealizmle uyumlu bir zeminin de oluşturulmasını sağlamıştır. Ardından denklemin antitez kısmının içini doldurmak için, asketik ahlakın uygulama merkezleri olan farklı manastırcılık anlayışlarından bahsedilmiştir. Dünyevi asketizm yönünde bir diyalektiğin varlığını sorgulamak için ilk olarak, İkinci çeşit manastırcılık formu olan kenobitik manastırcılığın, çalışmanın ileriki bölümlerinde dünyevi asketizmin en önemli örneği olarak gösterilecek Protestanlığa temel olacak ekonomik güdüye sahip özellikleri öne çıkarılmıştır.

Batı Manastırcılık geleneğinin Protestanlığa temel oluşturacak özellikleri asketik ahlakın dünyevileşmesine yapılan katkılar bakımından ele alınmıştır. Bu yüzden ilk olarak; kenobitik formun kurucusu Aziz Pakhomius'un manastırlarda keşif emeğini, geçimlik seviyenin üzerinde üretim yapabilecek seviyelere getiren örgütlenme yapıları açıklanmıştır. Dünyevileşmeğe giden bir başka önemli durakta ise, Aziz Benedictin Manastırcılık düşüncesinin Batı medeniyetine miras bıraktığı faydacı zaman felsefesi incelenmiştir.

Bir Dünyevi Asketizm örneği olarak Metodizm özelindeİngiliz Prütenezmi'nin diğer Protestan mezheplere göre; onu, en ideal kapitalist ruha sahip olması açısından öne çıkaran özelliklerinden bahsedilecektir.

Son başlıkta yani sentez aşamasında; artık toplumsal yapının en önemli belirleyici unsurunun ekonomi olduğu, bir süreçten bahsedilmiştir. Bu sürecin başlangıcı olarak da "Smithian Devrim" seçilmiştir. Endüstri kapitalistliği olarak ortaya çıkan bu sentez aşaması kendi ahlak teorisini ortaya koymaya çalışmıştır. *The Theory of Moral Sentiments* adlı eseri başta olmak üzere, genel olarak Adam Smith'in; "*Neden insanların yağma yapmak yerine çalışmayı seçtikleri*" sorusuna cevap verme girişimlerinin, bir-nevi asketiğin seçilmişlikle günahkarlık arasında gidip gelen psişik ruh halini, istikrarlı bir dengeye getirme çabası olduğu üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- Alatlı, A. (2016) “Hristiyan’ ın Kitabı” , Batıya Yön Veren Metinler: Rönesans/ Protestan Reformu, Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650), cilt no.2, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- Aron, R. (2004). Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev.) Alemdar, K., Bilgi Yayınları, Ankara.
- Aumann, J. (1985). Christian Spirituality in the Catholic Tradition, Ignatius Press, London.
- Barkan, Ö. L. (1962). İktisat Tarihi, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Baş, B. (2013). “Hristiyan Manastırcılığının Doğuşu” , Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 44(1):190-193.
- Bendix, R. (1973). Max Weber: An Intellectual Portrait, Methuen Publishing, London.
- Bharati, A. ve Jonston, W. “Monasticism” , çevrimici:<http://global.britannica.com/topic/monasticism>, Erisim Tarihi:10.12.2014.
- Brown, P. (1998). The Cambridge Ancient History: The Late Empire, A.D. 337-425, (Ed.) Cameron, A. ve Garnsey, P., cilt no.13, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chadwick, H. (2001). The Church in Ancient Society, Oxford University Press, Oxford.
- Clarke, P. B. ve Linzey, A. (1996). Dictionary of Ethics, Theology and Society, Routledge Reference Taylor & Francis. Press, Londra.
- De Grazia, S. (1962). Of Time, Work and Leisure, Kraus International Publications, New York.
- Delehaye, H. (1948). ” Byzantine Monasticism” , Byzantium: An Introduction to East Roman Civilization, (Ed.) Baynes, N. Ve Moss, H., Oxford University Press, Oxford.
- Eliade, M.- Kitagawa, J.- v.d. (1987). Encyclopedia of Religion, Macmillan Press, New York, cilt no.1, s.440-446.
- Frend, W. (1982), The Early Church, Augsburg Fortress Publishers, Augsburg.
- Fullerton, K. (1928). “Calvinizm and Capitalism: An Explanation of Weber Thesis”, The Harvard Theological Review, 21(3):163-195.
- Hannah, I.C. (2003). Christian Monasticism: A Great Force in History, Kessinger Publishing LLC, Whitefish.
- Herman, A. (2002). How the Scots Invented the Modern World, Crown Publishing Group, New York.
- Judge, E.A. (1977). The Earliest Use of Monakhos for Monk and the Origins of Monasticism, cilt no.20, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, Westfalen.
- Kaelberg, L. (2004). “Monasticism: Christian Monasticism” , Encyclopedia of Religion, New York, cilt no.9, s.6129-37.
- Knowles, D. (1949). The Monastic Order in England, Cambridge University Press, Cambridge.
- Melchert, C. (1996). “The Transition from Asceticism to Mysticism at the Middle of the Ninth Century C., Studia Islamica, 83(1):51-70.
- North, J.D. (1975). “Monasticism and the First Mechanical Clocks” , (Ed.) Fraser, J.T. ve Lawrence, N., The Study of Time II, New York.
- Mumford, L. (2010). Technics and Civilization, University of Chicago Press, Chicago and London.
- Patrick, J. (1995). Sabas, Leader of Palestinian Monasticism: A Comparative Study of Eastern Monasticism, Fourth to Seventh Centuries, Dumbarton Oaks Studies, Washington.
- Piette, M. (1937). John Wesley in the Evolution of Protestantism, Sheed & Ward Press, London.
- Raphael, D. (1987) Adam Smith, Oxford University Press, Oxford.
- Ratnapala, S. (2003). “Moral Capital and Commercial Society”, The Independent Review, 8(2):215-219.
- Rollidis, J. (1999). ” Eastern Monasticism: From Desert to the Ultimate North: An Architectural Appraisal, Byzantium and the North : Acta Byzantina Fennica, (Ed.) Gothoni, R., 9(1):164.

- Smith, A. (1976). *The Theory of Moral Sentiments*, Liberty Classics, Indianapolis.
- Smith, A. (1982). *Essays on Philosophical Subjects*, (Ed.) Wighman, W.- Bryce, J., Liberty Press, Indianapolis.
- Soule, G. (1956). *What Automation Does to Human Beings*, Arno Press, London.
- Sweezy, P.- Dobb, M.-v.d. (1984). *Feodalizm'den Kapitalizm'e Geçiş*, (Çev.) Gürer, M.- Sökmen, S., Metis Yayınları, İstanbul.
- Talbot, A.-M. 1999, "Bizans Manastır Sistemine Giriş", *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, 17(1):164-165.
- Watterson, B. (1988). *Coptic Egypt*, Scottish Academic Press, Edinburg.
- Weber, M. (2005). *Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, (Çev.) Parsons, T., Routledge: Taylor and Francis Group, London And New York.
- Woods, R.J. (2006). *Christian Spirituality: God's Presence Through the Ages*, Orbis Books, New York.
- Wright, L. (1968). *Clockwork Man*, Elek Books, London.
- Zerubavel, E. (1980). "The Benedictine Ethic and the Modern Spirit of Scheduling: on Schedules and Social Organization", *Sociological Inquiry*, 50(2):157-169.